

Praktijkvoorbeeld

Een afstudeerrichting Lezen op de pabo: Een sleutel tot betere leesvaardigheid in de klas

Inouk Boerma, José Smeets, Rob Moggré (Hogeschool IPABO)

Samenvatting

Het Nederlandse leesonderwijs staat al jaren onder druk door dalende leesvaardigheid en lage leesmotivatie bij kinderen. Om toekomstige leerkrachten beter voor te bereiden op het geven van effectief en motiverend leesonderwijs heeft Hogeschool IPABO in 2023/2024 de afstudeerrichting Lezen geïntroduceerd. Vierdejaarsstudenten die deze afstudeerrichting kiezen, verdiepen zich een jaar lang in de meest recente wetenschappelijke inzichten op het gebied van leesonderwijs en brengen deze in de praktijk tijdens hun (LIO-)stage op de basisschool. Ook het zelf lezen van recente jeugdliteratuur en het eigen leesplezier zijn belangrijke onderdelen van het onderwijsprogramma. Het vierde jaar wordt afgesloten met een praktijkonderzoek, waarbij studenten een relevante vraag in de eigen LIO-groep op het gebied van lezen onderzoeken. Dit praktijkonderzoek verwerken zij tot een artikel gericht op onderwijsprofessionals.

De afstudeerrichting blijkt populair. In het eerste jaar dat de afstudeerrichting werd aangeboden nam 40% van de studenten hieraan deel, oplopend tot 47% in het tweede jaar. Zowel studenten als het werkveld voelen de urgentie om het leesonderwijs te verbeteren. Aangezien de afstudeerrichting een keuze is, blijft de vraag echter hoe we alle studenten zo goed mogelijk kunnen voorbereiden op het geven van effectief en motiverend leesonderwijs. De afstudeerrichting levert hoe dan ook een waardevolle bijdrage aan het verbeteren van het leesonderwijs in samenwerking met het basisonderwijs.

Aanleiding

Het is al lang geen nieuws meer: het Nederlandse leesonderwijs is aan verbetering toe. Uit diverse (inter)nationale onderzoeken is gebleken dat Nederlandse kinderen en jongeren steeds slechter zijn gaan lezen in vergelijking tot leeftijdsgenoten in andere landen (Inspectie van het Onderwijs, 2022; Meelissen, et al., 2023; Swart et al., 2023). Daarnaast is hun leesplezier en leesmotivatie zeer laag, dus zullen veel kinderen niet zo snel uit zichzelf een boek pakken om hun leesvaardigheid verder te ontwikkelen, uitzonderingen daargelaten. Dit alles is geen plotselinge ontwikkeling; de daling is al een aantal jaren gaande en zet gestaag door. Alle reden dus om de verandering in gang te zetten. Als lerarenopleiders taal/lezen hebben wij de handschoen opgepakt en

een afstudeerrichting Lezen ontwikkeld die vanaf studiejaar 2023/2024 op Hogeschool IPABO is gestart. In dit artikel vertellen wij meer over deze afstudeerrichting.

Het PIRLS-onderzoek, dat een keer per vijf jaar wordt afgenomen onder kinderen in groep 6, laat zien dat tussen 2001 en 2016 de Nederlandse leesvaardigheid stabiel en ruim boven het internationaal gemiddelde bleef. Wel was de Nederlandse leesvaardigheidsscore in 2016 significant lager dan in 2001 (Gubbels et al., 2017). De dalende leesresultaten riepen binnen de vakgroep taal op Hogeschool IPABO de vraag op hoe wij de toekomstige leraren nog beter konden voorbereiden op het geven van effectief en motiverend leesonderwijs.

Lezen in het curriculum

In de eerste twee jaar van hun opleiding op Hogeschool IPABO staan de basiskennis en basis-didactische vaardigheden op het gebied van taal/lezen centraal. Een belangrijk onderdeel die eerste twee jaar is de zogenaamde Kennisbasis Nederlands die is vastgesteld in studiejaar 2018-2019. Alle pabostudenten dienen de Landelijke Kennistoets Nederlands te behalen om te kunnen afstuderen.¹ In het derde jaar van de opleiding verdiepen de studenten zich in het eerste half jaar (onder andere) in passend onderwijs. Waar studenten voorheen een vrije keuze hadden voor het taal-/leesdomein, is in 2020 besloten dat dit verplicht een leesdomein diende te zijn (zoals beginnende geletterdheid, leesplezier, begrijpend lezen et cetera). In het tweede semester van het derde jaar volgen studenten een keuzeminor die aansluit bij hun eigen interesse en ontwikkeling. Een van de opties is de minor Leesplezier die vanaf 2016/2017 wordt aangeboden en die sindsdien volop gekozen wordt. Deze minor is opgezet door de eerste auteur van dit artikel, volgend op haar proefschrift (Boerma, 2016).

De auteurs van dit artikel, allen al (zeer) geruime tijd werkzaam als opleiders bij Hogeschool IPABO, zagen echter in dat een extra stimulans van het leesonderwijs noodzakelijk was en schreven begin 2021 een visiestuk, waarin zij pleitten voor meer aandacht voor lezen en leesonderwijs op de IPABO (Moggré et al., 2021). Een van de belangrijkste aanbevelingen was het opzetten van een afstudeerrichting Lezen. Anderhalf jaar later gaf het College van Bestuur hiervoor

¹ De Kennisbasis Nederlands wordt op dit moment herzien.

een akkoord en werd de eerste auteur aangesteld als Associate Lector Lezen² om vanuit die rol de onderzoekslijn Lezen op te zetten.

Vierdejaarsstudenten kiezen op Hogeschool IPABO een van de vijf afstudeerrichtingen³ om zich verder te verdiepen en te specialiseren. Daarnaast lopen zij in het eerste semester twee dagen stage op de basisschool en in het tweede semester hun LIO-stage⁴ in diezelfde groep.

Al direct in het eerste jaar koos zo'n 40% van de studenten voor de afstudeerrichting Lezen. Uit de motivatie voor hun keuze bleek dat zij op de basisscholen waar zij stageliepen (of soms al een aanstelling hadden), duidelijk de urgentie voelden om zich verder te bekwamen in het geven van leesonderwijs. Ook het werkveld gaf blijk van ditzelfde urgentiebesef.

Opzet van de afstudeerrichting Lezen

De meest recente, wetenschappelijke inzichten over effectief en motiverend leesonderwijs, zoals onder andere in de Kwaliteitswaaier Effectief Onderwijs in Begrijpend Lezen (Snel, 2023) beschreven, vormen het uitgangspunt van de afstudeerrichting Lezen. De kwaliteitswaaier gaat uit van het aanbieden van brede, kennisrijke thema's, waarbinnen rijke en motiverende teksten worden gelezen met kinderen en waar vervolgens verwerkingsopdrachten aan worden gekoppeld. Op die manier kan ook goed integratie plaatsvinden met de zaakvakken. Om dit laatste aspect te benadrukken in de afstudeerrichting Lezen worden daarom ook duo-colleges gegeven door een docent taal/lezen en een docent geschiedenis en wordt aansluiting gezocht met andere vakken, zoals handschrift en digitale geletterdheid. Om een breed spectrum te kunnen bestrijken aan leesdomeinen, aan groepen (groep 3 tot en met 8) en vormen van onderwijs waar de studenten stagelopen (ontwikkelingsgericht, montessori of meer traditioneel) worden er verschillende instructiemodellen aangeboden tijdens college, zoals Expliciete Directe Instructie en het Vierveldenmodel. Doel is om de studenten kritisch inzicht te geven in verschillende instructiemodellen die bij verschillende domeinen van het leesonderwijs kunnen worden ingezet. De theoretische basis van de afstudeerrichting wordt onder andere gevormd door de Simple View of Reading (Gough & Tunmer, 1986) en het Active Reading Model

² Op Hogeschool IPABO zijn onderwijs en onderzoek nauw verbonden. Alle afstudeerrichtingen worden inhoudelijk aangestuurd door een (associate) lector die ook (deels) het onderwijs verzorgt.

³ De overige afstudeerrichtingen zijn Spelend Leren (voor studenten Jonge Kind), Onderzoekend Leren, Kritisch Burgerschap & Social Justice en Rekenen-wiskunde.

⁴ De LIO-stage (Leraar In Opleiding) is de laatste stage op de pabo, waarbij de student steeds meer volledig zelfstandig voor de groep staat.

(Duke & Cartwright, 2021), waarmee studenten hun kennis van de leesontwikkeling verder verdiepen.

Lezende leerkrachten

Een belangrijk onderdeel van de visie die ten grondslag ligt aan de afstudeerrichting is het belang van leesplezier en het zelf als leerkracht blijven lezen van recente kinderboeken, zoals bijvoorbeeld in het werk van McKool en Gespass (2009) naar voren komt. Naast frequente boekpromoties door zowel docenten als studenten vindt op regelmatige basis de zogenaamde leesclub plaats. In overleg wordt steeds een jeugdboek gekozen dat op een gezamenlijk afgesproken moment besproken wordt met de gehele groep door middel van een literair gesprek, bijvoorbeeld op de manier van Cornelissen (2016). Boeken die in het eerste jaar gekozen zijn, zijn bijvoorbeeld *Gozert* van Pieter Koolwijk, *Films die nergens draaien* van Yorick Goldewijk en *Mot en de metaalvisser* van Sanne Rooseboom; alle boeken die recent literaire prijzen hebben gewonnen of daarvoor genomineerd waren. In het nieuwe studiejaar wordt gekozen voor boeken en teksten van meer gevarieerde genres en leeftijdsgroepen. Veel studenten in de afstudeerrichting hebben aangegeven dat zij (nog) meer zijn gaan voorlezen in hun groep, meer en langer zijn gaan vrij lezen met hun leerlingen en ook zelf lezen tijdens het vrij lezen. Bovendien proberen zij deze visie door te geven aan de rest van het schoolteam.

Lezen in het nieuws

Een essentieel onderdeel van het onderwijs wordt gevormd door 'Lezen in het nieuws'. Elke collegedag start met het belangrijkste nieuws op het gebied van lezen, leesonderwijs of leesplezier dat die week in de media verschijnt. Op die manier willen wij als lerarenopleiders de studenten nog bewuster maken van de actualiteit van de door hen gekozen afstudeerrichting en ze hier kritisch over laten nadenken. Wekelijks verschijnen er diverse items in kranten, journaals, podcasts, websites en dergelijke die gerelateerd zijn aan het leesonderwijs en die aanleiding geven tot discussie. Studenten krijgen nadrukkelijk de vraag om hier zelf input voor aan te leveren, ofwel direct tijdens college, ofwel vooraf via de Microsoft Teams-omgeving. Studenten moesten hier even aan wennen, maar bleken al gauw een goede bijdrage te kunnen leveren. Ook draagt het feit dat dit onderdeel elke week eenvoudig gevuld wordt, en soms een volledig uur kan beslaan, bij aan het urgentiebesef van de studenten en het gevoel dat zij met iets belangrijks bezig zijn.

Toetsing

Na het eerste semester leveren de studenten een portfolio in met daarbij een portfolioverslag, waarmee zij aantonen hoe zij aan de verschillende leerdoelen van het semester hebben gewerkt. Deze leerdoelen zijn opgesteld door de auteurs van dit artikel aan de hand van de vakinhoudelijke, vakdidactische en pedagogische bekwaamheidseisen en de brede professionele basis en ze zijn akkoord bevonden door de toetscommissie en de curriculumcommissie van de opleiding. Er zijn bijvoorbeeld leerdoelen die studenten vragen aan te tonen welke instructiemodellen ze hebben ingezet in het leesonderwijs (leesvaardigheid en/of leesmotivatie) en om deze te verantwoorden, leerdoelen rondom het samenstellen van de leerstof in het leesonderwijs volgens de opbouw van het curriculum en leerdoelen rondom de eigen visie op goed leesonderwijs. De portfolio's worden beoordeeld door twee beoordelaars, onafhankelijk van elkaar.

Afstudeeronderzoek

In het tweede semester voeren alle vierdejaarsstudenten op Hogeschool IPABO een praktijkonderzoek uit in hun eigen LIO-groep over een onderzoeksonderwerp naar keuze (binnen de door hen gekozen afstudeerrichting). De colleges van de afstudeerrichting Lezen zijn hier op dit moment van de opleiding dan ook vooral op gericht. De leesclub en het onderdeel 'Lezen in het nieuws' worden echter wel voortgezet in het tweede semester en er komen nog meer inhoudelijke onderwerpen aan bod die voor alle studenten relevant zijn, zoals digitale (prenten)boeken, leesbevordering en differentiatie binnen het leesonderwijs. Studenten houden de stappen van de onderzoekscyclus en het verloop van hun onderzoek bij in hun logboek. In een laatste stap verwerken zij hun onderzoek tot een artikel gericht op onderwijsprofessionals, vergelijkbaar met artikelen die in vakbladen als JSW of MeerTaal verschijnen. Dit artikel wordt ook beoordeeld door twee beoordelaars, onafhankelijk van elkaar.

Uit de geschreven artikelen blijkt eens te meer de relevantie van de afstudeerrichting Lezen. Studenten kunnen vaak een heel waardevolle bijdrage leveren aan de schoolontwikkeling door te onderzoeken hoe het leesonderwijs effectiever en betekenisvoller ingestoken kan worden, aansluitend bij de meest recente wetenschappelijke inzichten over effectief en motiverend leesonderwijs. Ook wordt duidelijk dat scholen sterk verschillen in hun ontwikkeling op het gebied van leesonderwijs. Sommige studenten kunnen meeliften op een

verandertraject dat de school al heeft ingezet op het gebied van lezen, terwijl andere studenten hun basisschoolcollega's moeten overtuigen om (kleine) veranderingen te mogen doorvoeren in het kader van hun onderzoek.

Onverwachte wendingen

Het onderwijsprogramma werd gedurende het eerste studiejaar op onverwachte momenten verder verrijkt. Ten eerste kregen de studenten de mogelijkheid om zich aan te melden voor het Wetenschappelijk Congres van Stichting Lezen, op kosten van Hogeschool IPABO. Op die manier werd een van onze doelen, een nieuwsgierige attitude ten opzichte van recente ontwikkelingen op het gebied van leesonderwijs, verder ontwikkeld bij de studenten.

Een tweede onverwachte ontwikkeling was een bezoek van het NOS-journaal⁵. Het Journaal bracht een item over hoe men in Ierland het leesonderwijs ten goede heeft weten te keren, gevolgd door een reportage over onze afstudeerrichting Lezen. Dit was het moment waarop de studenten, in dit geval van de deeltijdgroep, de kern van wat ze geleerd hadden over effectief leesonderwijs konden verwoorden. Ook bleken zij goed in staat om zich zorgvuldig en genuanceerd uit te laten over de dilemma's waar ze soms mee worstelden op hun stageschool, zoals het vast moeten houden aan het bestaande rooster, of het afnemen van toetsen die niet goed het leesbegrip van kinderen meten.

Een laatste ontwikkeling lag in het verlengde van het NOS-journaal. Studenten gaven aan dat zij graag meer zouden willen leren over de Ierse aanpak van het leesonderwijs. Daarom is besloten een studiereis te organiseren naar Dublin, waarbij scholen, bibliotheken en een Ierse lerarenopleiding zijn bezocht. Het in de praktijk zien van de *Irish Literacy Approach* was een waardevolle verdieping van de inhoud van de afstudeerrichting Lezen.

Kanttekeningen

Uiteraard zijn er verschillende kanttekeningen te plaatsen bij de afstudeerrichting die wij hebben opgezet. Allereerst is de afstudeerrichting Lezen een keuzeonderdeel. Ondanks het succes zijn er dus ook veel studenten die hier niet voor hebben gekozen. Het is zaak dat ook deze studenten worden opgeleid tot goede leesleerkrachten, vandaar dat wij ook willen inzetten op het verbeteren

⁵ https://www.linkedin.com/posts/inoukboerma_gisteren-was-het-nos-journaal-op-bezoek-bij-activity-7154133058726600704-dWBo?utm_source=share&utm_medium=member_desktop&rcm=ACoAAAMwcXkBuIloNntW8ew61O4klmV-qm0EtaM

van de eerste tweeënhalf jaar van de opleiding, waarin de studenten de basiskennis en basisdidactische vaardigheden leren.

Een tweede kanttekening heeft te maken met de vraag welke kennis en vaardigheden een startbekwame leerkracht op het gebied van lezen nodig heeft. Hier is geen eenduidig antwoord op te geven, vandaar dat binnen de nationale Kennistafel Effectief Leesonderwijs een werkgroep is opgericht die zich met deze vraag bezighoudt. Een vraag die daarmee samenhangt is: welke kennis en vaardigheden zijn basaal, dus noodzakelijk voor alle studenten die de afstudeerrichting Lezen volgen, en welke keuzemogelijkheden geef je aan studenten om zich verder in te verdiepen, afhankelijk van hun leeftijdsspecialisatie? Er zijn grote verschillen in het didactisch handelen van een student die in groep 3 stageloopt versus een student die in groep 8 staat. Tot slot verdient het didactisch handelen in de groep, een centraal aspect bij het verbeteren van het leesonderwijs, meer aandacht. Dit kwam ook naar voren uit de evaluaties van zowel studenten als docenten. In het huidige studiejaar krijgt dit onderdeel dan ook meer aandacht.

Blik op de toekomst

Gezien de ontwikkelingen in onderwijsland en de onverminderde aandacht voor het leesonderwijs is de verwachting dat de afstudeerrichting Lezen op Hogeschool IPABO relevant blijft. Waar de richting in het eerste jaar door ongeveer 40% van de studenten is gekozen, is dat percentage in het tweede jaar toegenomen tot ongeveer 47%. Gezien de grote belangstelling is het ook zaak dat de lerarenopleiders voldoende geschoold zijn om de studenten op te leiden en te begeleiden, en zich blijven ontwikkelen in de meest actuele inzichten. De eerste lichting leerkrachten, afgestudeerd op Lezen, is op dit moment gestart met de eerste baan in het onderwijs. Het is de hoop dat zij de kansen grijpen om het leesonderwijs op hun school te verrijken met de kennis en vaardigheden die zij in hun afstudeerjaar ontwikkeld hebben, waar mogelijk in blijvende samenwerking met Hogeschool IPABO binnen de partnerschappen van Samen Opleiden & Professionaliseren.

Auteurs

Inouk Boerma is werkzaam als Associate Lector Lezen op Hogeschool IPABO. In deze rol is zij verantwoordelijk voor de onderzoekslijn lezen op de IPABO en zij is een van de ontwikkelaars van de afstudeerrichting Lezen. Haar onderzoek richt zich op leesbegrip en leesplezier van kinderen en (aankomend) leerkrachten.

i.boerma@ipabo.nl

José Smeets is hogeschooldocent en onderzoeker taalleesdidactiek op Hogeschool IPABO. Zij is medeontwikkelaar van de afstudeerrichting Lezen. Daarnaast is zij auteur van verschillende taalleesdidactiekuitgaven.

j.smeets@ipabo.nl

Rob Moggré is hogeschooldocent taalleesdidactiek en decaan op Hogeschool IPABO. Hij is medeontwikkelaar van de afstudeerrichting Lezen.

r.moggre@ipabo.nl

Referenties

Boerma, I. E. (2016). *Setting the scene for story engagement: On determinants of primary school children's reading enjoyment and comprehension*. [Proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam].

Cornelissen, G. (2016). *Maar als je erover nadenkt... Een jaar literatuuronderwijs in groepen 7 en 8 van de basisschool*. Eburon.

Duke, N. K., & Cartwright, K. B. (2021). The science of reading progresses: Communicating advances beyond the simple view of reading. *Reading Research Quarterly*, 56, pp. S25-S44. <https://doi.org/10.1002/rrq.411>

Gough, P. B., & Tunmer, W. E. (1986). Decoding, reading, and reading disability. *RASE: Remedial & Special Education*, 7(1), pp. 6-10. <https://doi.org/10.1177/074193258600700104>

Gubbels, J., Netten, A., & Verhoeven, L. (2017). *Vijftien jaar leesprestaties in Nederland: PIRLS-2016*. Expertisecentrum Nederlands, Radboud Universiteit, Behavioural Science Institute. Opgehaald op 29 juli, 2024, van <https://expertisecentrumnederlands.nl/uploads/default/p/i/pirls-2016.pdf>

Inspectie van het Onderwijs. (2022). *Peil.Leesvaardigheid. Einde (speciaal) basisonderwijs 2020-2021*. Inspectie van het Onderwijs.

McKool, S. S., & Gespass, S. (2009). Does Johnny's reading teacher love to read? How teachers' personal reading habits affect instructional practices. *Literacy Research and Instruction*, 48(3), pp. 264-276. <https://doi.org/10.1080/19388070802443700>

Meelissen, M., Maassen, N., Gubbels, J., van Langen, A., Valk, J., Dood, C., . . .
Wolbers, M. (2023). *Resultaten PISA-2022 in vogelvlucht*. Universiteit Twente.
<https://doi.org/10.3990/1.9789036559461>

Moggré, R., Smeets, J., & Boerma, I. (2021). *Lezen als speerpunt van het curriculum van de iPabo*. Hogeschool IPABO.

Snel, M. (2023). *Kwaliteitswaaier: Effectief Onderwijs in Begrijpend Lezen*. Opgehaald op 29 juli, 2024, van <https://www.platformsamemonderzoeken.nl/wp-content/uploads/2023/01/Kwaliteitswaaier-Effectief-Onderwijs-in-Begrijpend-Lezen-2.pdf>

Swart, N., Gubbels, J., in 't Zandt, M., Wolbers, M., & Segers, E. (2023). *PIRLS-2021: Trends in leesprestaties, leesattitude en leesgedrag van tienjarigen uit Nederland*. Expertisecentrum Nederlands.